

LÄNSSTYRELSEN I ÖREBRO LÄN

Kvinnofrid i Örebro län

– En länsövergripande kartläggning

Länsstyrelsen
Örebro län

Publ nr: 2016:1

Titel: Kvinnofrid i Örebro län – En länsövergripande kartläggning
Utgivare: Länsstyrelsen i Örebro län
Omslagsfoto: Mostphotos
Publ. nr. 2016:1
Text: Gabriella Lindskog, Örebro universitet

Förord

I januari 2015 undertecknade Länsstyrelsen i Örebro län, Region Örebro län och Polisområde Örebro län en länsövergripande *Överenskommelse om samverkan för Kvinnofrid i Örebro län*. Underlaget till överenskommelsen togs fram av den strategiska samordningsgruppen Länsgruppen som består av representanter från myndigheter, Region Örebro län, kommuner, och ideella sektorn.

Överenskommelsen visar utvecklingsområden och behov av insatser för att förebygga, stödja och skydda samt följa upp det strategiska arbetet mot: våld i nära relation, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Framtagandet av överenskommelsen visade på behovet av en ny kartläggning om arbetet mot våld i länet. Vi är nu stolta över att kunna presentera denna kartläggning som blir ett stöd i det fortsatta arbetet för att uppnå överenskommelsens intentioner.

Örebro, december 2015

Maria Larsson
Landshövding, Länsstyrelsen i Örebro län

Innehåll

Begrepp.....	7
Kvinnofrid	7
Våld i nära relationer	7
Hedersrelaterat våld och förtryck	7
Prostituotion och människohandel	7
Introduktion	8
Inledning	8
Bakgrund och syfte	9
Frågeställningar	9
Avgränsningar	9
Metod.....	10
Val av metod	10
Urval	10
Kvinnor som utsatts för våld i nära relationer eller hedersrelaterat våld .	11
Kommunerna.....	11
Polisen.....	14
Rättsväsendet.....	16
Hälso- och sjukvård.....	16
Ideella organisationer	17
Länsstyrelsens utvecklingsarbete	19
Barn som blir utsatta för eller bevittnar våld i hemmet	20
Kommunerna.....	20
Barnahus	20
Polisen.....	22
Rättsväsendet.....	22
Ideella organisationer	22
Våldsutövare	24
Kommunerna.....	24
Polisen.....	24
Frivården	24
Ideella organisationer	25
Särskilt utsatta grupper	26

Prostitution och människohandel	28
Kunskap och kompetens	29
Kommunerna.....	29
Polisen.....	30
Rättsväsendet.....	30
Frivården	30
Hälso- och sjukvård.....	30
Ideella organisationer	30
Samverkan	32
Förebyggande arbete	34
Långsiktigt arbete	36
Summering och framtida behov	38
Avslutande diskussion	41
Referenser	42

Begrepp

Kvinnofrid

Kvinnofrid som område omfattar våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Barn som bevittnar våld och mäns våld mot kvinnor ingår även i begreppet samt HBTQ-personer (Länsstyrelsen Örebro län, 2014).

Våld i nära relationer

Våld i nära relationer definieras av Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, som en typ av våld där offret har en närstående relation till förövaren i form av partnerskap, släkt eller familjeband. Den nära relationen till förövaren gör våldet komplext då offret ofta utsätts för flera typer av våld och har svårare att frigöra sig från våldet. Våldet sker oftast i hemmet och av en man som är i eller har haft en relation med en kvinna. Våldet förekommer i formen av fysiskt, psykiskt, sexuellt och materiellt våld. Utöver det finns det ofta en process där offret blir mer och mer isolerat och utlämnad till våldsutövaren. Detta sker genom att individens självständighet och kontakt med släkt och vänner minskar. Det sker också en anpassning till våldet, där de våldshandlingar som utförs blir en del av vardagen. Detta kallas för normaliseringsprocessen och innefattar ofta att den våldsutsatta verklighetsuppfattning förändras. Den våldsutsatta tar på sig skulden för våldet som den utsätts för och bryts ner ju längre tid som går (NCK, 2015-11-06).

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck är också en typ av våld i nära relationer men där det rör sig om ett kollektivt våld mot den utsatta. Hedersrelaterat våld är ett fenomen som är svårt att definiera då det diskuteras om det är kulturbundet eller något som uppstår av de patriarkala strukturerna. Mekanismerna kontroll, makt och bibehållandet av hedern återfinns också i andra former av våld mot kvinnor (NCK, 2015-11-06).

Prostitution och människohandel

Prostitution och människohandel är problem som ofta är sammankopplade. Det finns fortfarande stor efterfrågan av sexuella tjänster i Sverige trots att sexköpslagen bidragit till en minskning och attitydförändring. Dock förekommer mycket av prostitutionen på nätet idag istället för på gatan. Undersökningar visar på att män och HBTQ-personer oftare uppger att de sålt sex, dock är en stor del av kvinnor inte representerade i undersökningarna. Kvinnor, unga flickor och barn är i större utsträckning utsatta för människohandel med sexuella ändamål (NCK, 2015-11-06).

Introduktion

Inledning

Våld mot kvinnor är ett samhällsproblem som allvarligt kränker kvinnors rättigheter i världen. I Sverige är FN:s kvinnokonvention mot diskriminering av kvinnor (CEDAW) ratificerad vilket innebär att landet ska ge kvinnor samma rättigheter som män och skydda deras rätt till sin egen kropp och hälsa (OHCHR, 1979). I Sverige har det införts flera viktiga lagar och lagändringar under de senaste årtiondena för att motverka våld mot kvinnor. 1998 genomfördes en kvinnofridsreform i Sverige som innebar att lagstiftningen gällande våld mot kvinnor, prostitution och sexuella trakasserier skärptes. De åtgärder som gjordes var ett sätt att belysa allvaret i de brottsliga gärningar som görs mot kvinnor. Det blev en markör i regeringens sätt att hantera samhällsproblemet med våld i nära relationer där kvinnor i synnerhet är utsatta för bl.a. kränkningar i parrelationer och hedersrelaterat våld. De konsekvenser som brott mot kvinnor får är att de drabbas även människor omkring och framför allt barnen som ofta får bevittna och utsätts för våldet (Prop. 2012/13). Grov kvinnofridskränkning 4 kap. 4a § brottsbalken infördes som en del av kvinnofridsreformen i syftet att förhindra våld och kränkningar mot kvinnor. Vad de nya bestämmelserna innebar var att tidigare gärningar eller de som skett i samband med de åtalade gärningarna skulle ses som en upprepad kränkning av den personliga integriteten. Gärningarna ska ha varit en del av en serie av kränkningar i syfte att skada brottsoffrets självkänsla (Prop. 1997/98). 1998 fick också socialtjänsten ett ansvar i 5 kap. 11 § SoL att stödja de kvinnor som varit brottsoffer för övergrepp och våld av en närstående. 2013 skärptes lagstiftningen om grov kvinnofridskränkning ytterligare vilket innebar att minimistraffet höjdes från sex till nio månaders fängelse (Prop. 2013).

Brottsförebygganderådet, BRÅ, gjorde 2014 en nationell kartläggning om brott i nära relationer som visar att kvinnor är mer benägna att utsättas för våld och blir utsatta oftare än männen. Kvinnor utsätts också för grövre våld än män och löper större risk, nästan dubbelt så stor, som män att utsättas för våld i nära relationer under en livstid. Att utsättas för sexuellt våld är även mer förekommande hos kvinnor än hos män. Kvinnor har som följd av våldet ett större behov av sjukvård och stödinsatser. De som utsätts för våld av sin partner utsätts oftast för flera typer av brott. Under 2013 gjordes 12 200 polisanmälningar om våld i nära relationer, 2 136 av dessa var polisanmälningar om grov kvinnofridskränkning (BRÅ, 2014).

Våld i nära relationer lyfts fram i SOU 2014:49 som en folkhälsofråga som samhället måste uppmärksamma. Den fysiska och psykiska ohälsan som de våldsutsatta drabbas av är ett samhällsproblem då det blir ett stort lidande för de inblandade, men även en kostnad för de stödinsatser och sjukvård som behövs. I regeringens skrivelser 2007/08:37 och 2007/08:167 framhävs myndigheternas ansvar att arbeta mot våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel. Våld i nära relationer är ett samhällsproblem som inte bara berör de våldsutsatta utan även barnen som bevittnar det och våldsutövarna.

Bakgrund och syfte

I början av 2015 publicerades *Överenskommelsen om samverkan för Kvinnofrid i Örebro län*, som utarbetades av länsgruppen för kvinnofrid där Länsstyrelsen i Örebro län, Region Örebro län och Polisområde Örebro län ingår. Syftet med överenskommelsen var att främja samverkan mellan olika parter som möter de våldsutsatta och våldsutövarna som en del i arbetet mot våld i nära relationer. Denna kartläggning utgår från de utgångspunkter och fokusområden som formulerades i överenskommelsen.

Syftet med denna kartläggning är att få en överblick om hur de olika kommunerna i Örebro län arbetar mot mäns våld mot kvinnor och de preventiva insatser som finns.

Frågeställningar

- Hur ser det förebyggande arbetet mot våld ut i Örebro län?
- Vad finns det för rutiner och insatser i kommunerna för våldsutsatta och våldsutövare?
- Hur arbetar kommunerna med särskilt utsatta grupper: kvinnor som är funktionshindrade, har utländsk bakgrund, har eller har haft ett missbruk, är äldre kvinnor eller LHBTQ-personer?
- Vad finns det för kunskap och kompetens i kommunerna?
- Vad finns det för behov av stöd och skydd i kommunen för våldsutsatta?
- Hur samverkar man internt och externt inom kommunerna?

Avgränsningar

De avgränsningar som gjorts i rapporten berör främst våld i nära relationer där det läggs fokus på våldsutsatta kvinnor. Detta beror på att rapporten utgår från överenskommelsen om samverkan för kvinnofrid i Örebro län, där kvinnofrid som begrepp omfattar kvinnor och barn som blir utsatta för våld. Överenskommelsen grundar sig länsstyrelsens regeringsuppdrag som står skrivet i regeringens skrivelser 2007/08:39 och 2007/08:167 där kvinnor, barn och män som våldsutövare ingår i uppdraget. Majoriteten av de som är våldsutsatta för våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel är kvinnor. Detta är ett faktum som motiverar fokus på kvinnor bland de våldsutsatta. Viktigt är dock att poängtera att män som utsätts för våld av en kvinnlig partner också förekommer och att våldets mekanismer kan vara desamma som när en kvinna blir utsatt. Dock tyder statistiken på att det finns en obalans mellan könen och därför bör fokus inte flyttas från kvinnan. Genom att lyfta upp kvinnans särskilda utsatthet belyser man även de patriarkala strukturerna och inskränkningen av kvinnans rättigheter i samhället. HBTQ-personer som blir utsatta för våld kommer att nämnas i rapporten då de också inkluderas i regeringens skrivelse 2007/08:39.

Metod

Val av metod

För att undersöka hur arbetet mot våld mot kvinnor ser ut i länet genomfördes intervjuer med personer inom olika verksamheter som ofta möter våldsutsatta och våldsutövare. För att nå flera personer inom området skickades också en enkät ut till chefer inom individ- och familjeomsorgen, IFO, i länets kommuner. Enkäten syftade till att få en uppfattning om de insatser som finns inom individ- och familjeomsorgen i kommunerna och hur de hanterar kvinnofridsärenden.

Metoden som valdes är kvalitativ då kartläggningens syfte är att beskriva nuläget kring hur arbetet mot våld ser ut i länet. Fördjupade intervjuer med nyckelpersoner inom området ansågs kunna ge en bättre helhetsbild och förståelse av situationen än en kvantitativ analys.

Då kartläggningen berör flera områden: våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och prostitution och människohandel, prioriterades intervjuerna och dess genomförande. Arbetet mot mäns våld mot kvinnor innebär också att man inte bara arbetar med kvinnan utan också med män och barn. Även särskilt utsatta grupper och det arbete som görs kring den målgruppen har tagits med. Detta innebär att intervjuerna har gjorts både med personer som möter alla målgrupper och som är inriktad på en målgrupp.

Urval

Arbetet mot mäns våld mot kvinnor sker på olika nivåer och inom många olika typer av myndigheter och organisationer. För att få spridning i resultatet och inkludera så många verksamheter som möjligt valdes djupintervjuer och en enkät. På grund av det tidsatta uppdraget fanns det ingen möjlighet att genomföra intervjuer med alla relevanta personer och därmed blir resultatet inte helt representativt. Fokus var att intervjua personer som arbetade inom kommunernas socialtjänst för att få information om de insatser som erbjuds våldsutsatta och våldsutövare. Men också personer inom polisen, ideella organisationer, rättsväsendet, hälso- och sjukvården, frivården och Barnahus. Information från t.ex. skolor, barn- och ungdomspsykiatri och andra förvaltningar inom kommunerna saknas och innebär därmed en brist i det resultat som presenteras. En intervju har också gjorts med Länsstyrelsens resursgrupp för att ytterligare få in information från olika typer av verksamheter. Intervjuerna har gjorts med personer på olika nivåer för att ge mer bredd på resultatet, t.ex. personer med strategiska funktioner, i chefspositioner och personer som arbetar direkt med de våldsutsatta och våldsutövarna.

Kvinnor som utsatts för våld i nära relationer eller hedersrelaterat våld

Det svårt att få en uppfattning om hur många kvinnor i Örebro län som lever i våldsamma relationer eller är utsatta för hedersrelaterat våld. Förutom mörkertalet påverkar även det faktum att våld i nära relationer är ett mångfacetterat brott. Det inkluderar ofta flera typer av brott och anmälningar kan ha gjorts kring andra brott utan att det kopplas till nära relationsbrott. I nuläget får polisen in cirka 600 ärenden per år kring våld i nära relationer, siffrorna är endast från Örebro kommun. På enheten för personskydd hade man under 2014 beviljat 89 kontaktförbud. De hade under samma år gjort 116 riskbedömningar i SARA¹, 10 i PATRIARK² och 3 i SAM³. Brottsofferjouren hade 148 ärenden i nära relationsbrott under 2014 varav 81 var misshandel, 10 grov kvinnofridskränkning och övriga var sexualbrott, ekonomiskt brott, stöld, ofredande, olaga förföljelse och vållande till annans död. Kvinnohuset i Örebro genomförde 294 stödjande och rådgivande samtal på telefon eller vid besök med stödsökande kvinnor under 2014. 36 kvinnor och 33 barn bodde på kvinnohuset under 2014 och under samma år fick kvinnohuset avvisa 48 kvinnor på grund av fullbeläggning. Även Kvinnohuset i Karlskoga hade stort tryck med ansökningar om skyddat boende.

Kommunerna

Kommunernas möjlighet att erbjuda insatser till de våldsutsatta via socialtjänsten varierar i stor grad i förhållande till hur stor/liten kommunen är. Många kommuner har inga egna insatser specifikt för våldet utan använder sig av socialtjänsten som kan hänvisa kvinnan vidare inom sin egen verksamhet eller till externa verksamheter. Socialtjänsten kan i många kommuner erbjuda insatser som är relaterade till våldet men inte insatser för våldsutsattheten.

I Örebro kommun finns Centrum mot våld i nära relation, som är en del av socialtjänsten och vänder sig till boende i Örebro kommun utsatta för våld i nära relation eller utövar våld i nära relation. En person ska vara över 18 år för att få komma dit, är personen under 18 år behöver de ha vårdnadshavarens godkännande. Centrum mot våld i nära relation arbetar tillsammans med socialkontoret och ger råd om det skulle röra sig om en minderårig som är utsatt eller om det rör sig om hedersproblematik. Verksamheten ger stöd i form av samtal som är bearbetande, inte behandlande samtal. Man ger praktiskt stöd, hjälper till i kontakt med andra myndigheter, stöttar i rättsprocessen och ger skydd i form av skyddat boende och skyddssamtal. Det görs alltid en riskbedömning och en planering av kvinnans situation. FREDA⁴ används och vissa av personalen har också utbildning att göra riskbedömningar när det rör sig om hedersproblematik. Många kvinnor har också barn och då görs en orosanmälan till socialkontoret. Vid skyddat boende kan det bli aktuellt med placering på Kvinnohuset i Örebro eller i andra kvinnohus i Sverige.

¹ SARA- Spousal Assault Risk Assessment guide

² PATRIARK- Bedömning av risk för hedersrelaterat våld, P R Kropp, H Belfrage & S D Hart

³ SAM - Stalking Assessment and Management

⁴ FREDA- Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer, socialstyrelsen

Det görs ingen uppföljning av ärenden. Centrum mot våld i nära relation kommer i kontakt med kvinnorna genom att kvinnorna själva ringer, via mottagningsgruppen, utredning barn, utredning ungdomar och utredning vuxna. Men också genom polisen, kvinnohus, skola, vårdcentral och Svenska för invandrare, SFI.

Verksamheten är i nuläget i en utvecklingsprocess där personalen ska få delegation att utreda och fatta beslut om insatser som skyddat boende. Verksamheten ska fortsatt ha kvar att personer kan komma och få stöd utan att bli dokumenterade.

Ett problem i Örebro kommun är bristen på bostäder för våldsutsatta kvinnor. Det tar då längre tid för kvinnorna att flytta från kvinnohuset, vilket leder till att kvinnohuset blir fullbelagt. Kvinnorna kan också ha skulder och andra problem som försvårar att få boende. Örebrobostädernas förtur fungerar bra när det är barn inblandade, men sämre när kvinnan inte har barn. Den generella bostadsbristen påverkar också.

I Laxå har kommunen inga egna insatser att erbjuda kvinnor och barn som är våldsutsatta, inte heller männen som utövar våld. Socialtjänsten stöter sällan på sådana ärenden men när ett fall kommer upp utreds det via deras vuxenenhet. Kvinnorna hänvisas till kvinnohus för skyddat boende och kan via familjecentralen få samtalsstöd och föräldrastöd. Kommunen kan också erbjuda kvinnorna praktisk hjälp med myndighetskontakter, ekonomiskt bistånd, stöd vid rättegång, stöd i samband med umgänge och hjälp med att ordna ny bostad. Riskbedömning görs, men man använder sig inte av riskbedömningsmanualer som FREDA, SARA, SAM eller PATRIARK.

Socialtjänsten i Nora handlägger ärenden kring kvinnor som utsätts för kring våld i nära relationer genom vuxenenheten. Det görs en risk- och skyddsbedömning av situationen samt en anmälan till polisen. Socialtjänsten använder sig av riskbedömningsmanualen FREDA. De insatser som kvinnorna erbjuds är skyddat boende och ekonomiskt bistånd. Nora kommun har ett avtal med Örebro kommun kring ärenden som uppkommer under kvällar och helger. Det innebär att socialjouren i Örebro är behjälpliga med att förmedla skyddat boende, myndighetskontakter och handling av varor till den våldsutsatta.

I Karlskoga och Degerfors kan socialtjänsten erbjuda skyddat boende till våldsutsatta kvinnor. Det finns ingen som är utbildad i att samtala med våldsutsatta, men kommunen kan hyra in en konsult om det behövs. Socialtjänsten placerar kvinnor i Örebro eller någon helt annan stad. I de ärenden som socialtjänsten i kommunerna får in är det kvinnorna själva som söker hjälp, det finns ingen utåtriktad verksamhet. Det förekommer mycket fler hedersrelaterade ärenden än ärenden som rör våld i nära relationer. Det finns ett behov av att kunna erbjuda något mer än skyddat boende – t.ex. efterarbete och ett sätt att upptäcka de kvinnor som inte är i det akuta läget. Socialtjänsten i Karlskoga och Degerfors har en kvinnoordnare som arbetar med att implementera de nya föreskrifterna från 2014 inom individ- och familjeomsorgen, funktionshinderförvaltningen och äldreomsorgen. Detta görs genom att man arbetar med bemötande och handläggning av ärenden som rör våldsutsatta. Socialtjänsten arbetar också med attityder som finns hos de anställda kring våldsutsatta, samt med att få in rutiner i arbetet. Det är dock en stor omsättning av personal i kommunerna vilket påverkar utvecklingsarbetet. Många socialarbetare kommer från andra kommuner och slutar när de får arbete i

hemkommunen. Vissa kan också sluta på grund av för stor arbetsbörda för de med lång erfarenhet att träna upp nya socialarbetare. Det är även svårt att rekrytera nya socialarbetare till Karlskoga.

I Kumla kan socialtjänsten erbjuda våldsutsatta kvinnor skyddat boende eller samtalsstöd. Vid samtalsstöd får kvinnan prata med någon inom socialpsykiatrin eller öppenvården. Socialtjänsten i Kumla har ingen rutin för att följa upp fall kring våld i nära relationer, men det är någon man börjat diskutera för att veta om insatserna fungerar. I nuläget kan socialarbetare hjälpa kvinnan att få skyddat boende men det görs ingen systematiskt uppföljning. Detta kan bero på att det är en extern utförare, vilket gör att insatsen inte följs upp av socialtjänsten, trots att kommunen fortfarande har ansvar för ärendet. Det finns dock nya rutiner som ska implementeras, där uppföljning poängteras och att nya riskbedömningar ska göras efter en tid i det skyddade boendet. Kumla har en kvinnofridssamordnare vars uppgift är att implementera nya rutiner och metoder inom socialförvaltningen, men också att samordna och utveckla de olika verksamheterna. Kvinnosamordnaren utbildar personal inom verksamheterna och har också startat upp olika arbetsgrupper. I Kumla används SARA och PATRIARK vid riskbedömningar kring våldsutsatta kvinnor. Man har plockat frågor från Care⁵, i riskbedömningsformulären och har även gjort om frågorna utifrån Allan Wades metod Response based practice⁶ eftersom de är felaktigt konstruerade. Respons based practice har också ingått i de utbildningar som hållits. Personalen ska göra riskbedömningar vid misstanke om att någon blivit våldsutsatt, detta är dock fortfarande en del i implementeringsprocessen.

I Hällefors kan våldsutsatta kvinnor få hjälp via socialtjänsten genom insatser som stödsamtal, skyddat boende, praktiskt stöd, hjälp med myndighetskontakter, ekonomiskt bistånd, kontakt med kvinnojour och brottsofferjour, stöd i samband med umgänge och hjälp att ordna ny bostad. Socialtjänsten använder FREDA för att göra riskbedömningar kring våldsutsatta kvinnor.

Hallsberg kan stödja våldsutsatta kvinnor genom socialtjänstens insatser som placering på skyddat boende, samtalsstöd, praktiskt stöd, hjälp med myndighetskontakter, ekonomiskt bistånd, kontakt med brottsofferjour, kontaktperson, stöd vid rättegång, krisbearbetning, stöd i samband med umgänge, hjälp med att ordna ny bostad och föräldrastöd.

Våldsutsatta kvinnor som bor i Lekebergs kommun kan via socialtjänstens vuxenenhet få stödsamtal, information och råd. Socialtjänsten kan även hjälpa kvinnan att få bostad samt med kontakter med myndigheter och ideella organisationer. De kan också ge praktisk hjälp vid t.ex. flytt.

Askersund, Lindsberg och Ljusnarsbergs kommun kan ge kvinnorna stödsamtal och skyddat boende. Socialtjänsten använder sig av riskbedömningsinstrument.

⁵ Care - en riskbedömningsmanual kring vuxnas våld mot barn

⁶ Psykoterapeutisk metod vid behandling av våldsutsatta med fokus på offrets motstånd

Polisen

Polisen får vanligast in anmälningar som rör våld i nära relationer genom att personer ringer Polisens kontaktcenter, PKC, går in till polisen, ringer 112 vid akuta situationer eller genom att de har ett ärende hos Centrum mot våld och får stöd i att göra en anmälan. Centrum mot våld tar oftast en direktkontakt med utredare eller gruppchef. Polisen samarbetar med åklagaren som leder de flesta ärenden kring våld i nära relationer och diskuterar fördelar och nackdelar med tvångsmedel och beslag. Man försöker arbeta tillsammans för att se hur bevisningen ska hålla. Bevisningen kan vara svår då våld i nära relationer sker i hemmet. För att hitta vittnen behöver man leta bland människor omkring personerna som grannar och släktingar. Det finns också problem när målsägande lämnar in sin mobil till polisen då beslagskyddet vid meddelanden mellan närstående måste avstås från, därför är alla åklagarna inte positiva till beslag av telefoner.

Brottsofferstöd och personsäkerhetsgruppen får in ärenden genom en utredare när det finns en anmälan om ett brott. Men också genom att Brottsofferjouren ringer in och förmedlar en kontakt när t.ex. kvinnan inte vågar göra en anmälan. Ärenden kan också komma från Centrum mot våld eller från kvinnohus. Vid kontaktförbud eller larmtelefon krävs ofta att en anmälan görs. De har hand om uppföljning av de som har kontaktförbud, larmtelefoner och larmnummer. Vid kontaktförbud finns det egna bestämmelser om hur det går till men så fort en målsägande säger till en polis eller PKC att de vill göra en anmälan och ansöka om kontaktförbud, måste polisen skyndsamt ta upp en ansökan om kontaktförbud. Operatörerna på PKC ringer till en polis eller till jouren. Ansökan kommer sedan in till åklagarkammaren och åklagaren då har sju dagar på sig att fatta ett beslut. Åklagaren skickar sedan ett direktiv till utredarna som t.ex. kan vara att ta in gärningsmannen i förhör och höra dennes inställning till kontaktförbudet. Ett problem som kan uppstå är att gärningsmannen inte känner till anmälan och då finns det andra bestämmelser för hur man går tillväga.

Beslut om kontaktförbud beror på vad det är för typ av brott och åldern på den som söker. Vanliga kontaktförbud kan röra sig om brott som stalkning och misshandel. Kontaktförbud kan ges i tre, sex eller tolv månader, sedan kan det ansökas om förlängning. Om det inte finns några överträdelser av kontaktförbudet blir det inte förlängt. Brottsofferhandläggarna ringer upp den utsatta efter att den fått kontaktförbud och kan svara på frågor kring förbudet. Personen får också ett samtal en vecka innan kontaktförbudet går ut för att prata om det är aktuellt med förlängning av kontaktförbudet. Ansökningarna om kontaktförbud har minskat och tros bero på att polisen blivit bättre på att bedöma när det är lämpligt med kontaktförbud. Även åklagarna beviljar färre kontaktförbud idag mot tidigare. Kontaktförbud omfattar kontakt via sms, samtal, mejl och personen får inte på något sätt, även indirekt, lämna meddelande till den utsatta. Det är inte heller tillåtet att skicka andra personer till den utsatta eller besöka personen. Det kan ibland vara skyddspersoner som söker upp gärningsmannen. Det är viktigt med stödsamtal för att motivera kvinnan att lämna mannen, fortsätta med anmälan och inte ta kontakt med gärningsmannen. Kontaktförbudet upphävs om kvinnan tar kontakt med gärningsmannen.

Polisen har fyra olika kontaktförbud:

- Kontaktförbud
- Utvidgat kontaktförbud
- Särskilt utvidgat kontaktförbud
- Kontaktförbud i gemensam bostad.

Vid ett *kontaktförbud* får den förbudet gäller inte besöka, kontakta eller följa efter den skyddade personen. Vid ett *utvidgat kontaktförbud* får den förbudet gäller inte besöka eller vara i närheten av den skyddade personens bostad, arbetsplats eller andra ställen där hon eller han brukar vara.

Vid *särskilt utvidgat kontaktförbud* får den förbudet gäller inte vistas i ett större område runt den skyddade personens bostad, arbetsplats eller andra ställen där hon eller han brukar vara. Här finns villkor om fotboja och elektronisk övervakning. Mannen får då inte röra sig inom ett visst område där kvinnan befinner sig, överträder han det går ett larm. Larmet går även om fotbojans batteri tar slut eller tas sönder. Vid *kontaktförbud i gemensam bostad* får den förbudet gäller inte vara i en bostad som är gemensam med den skyddade personen. Det kan ges om t.ex. mannen misshandlat kvinnan och grips. När mannen sedan släpps får han tre dagar på sig att flytta.

Det finns även larmtelefoner som är en dosa med en knapp som larmar till ledningscentralen om kvinnan trycker på knappen. Larmtelefonen är också utrustad med GPS. Poliserna får också information om vad kvinna larmat för, vem gärningsmannen är och vad som har hänt. Det är närmsta chef som beslutar om larmtelefoner. Polisen är relativt generösa med larmtelefoner, men det krävs dock att den som får en larmtelefoner har gjort en polisanmälan och ingår i en utredning. Larmnummer är någon som finns i Örebro och som fungerar som ett SOS-samtal. Kvinnan lägger in larmnumret i sin telefon. Om hon sedan ringer polisen kommer information om henne upp automatiskt. Det finns dock ingen GPS i tjänsten utan kvinnan måste veta var hon befinner sig. Det har hänt att polisen beviljat en larmtelefon eller ett larmnummer utan att det finns en anmälan t.ex. om kvinnan haft kontakt med Centrum mot våld under en längre tid och om kvinnan är rädd. Det finns också skrikalarm som kvinnorna kan få.

När det gäller hedersrelaterat våld använder sig utredarna av PATRIAR. Sedan görs en riskbedömning via brottsofferstöd och personskydd där de gör en kvalitetssäkring, vilket innebär att de går igenom riskbedömningen, anmälan, förhör och tittar om det finns gamla anmälningar. Det görs en bedömning om vilket skydd kvinnan behöver. Om bedömningen är att kvinnan behöver skyddat boende pratar man med socialtjänsten och väger in faktorer som om det finns barn och om kvinnan ska ha en larmtelefon.

Polisen är också behjälplig att ge information om utredning och riskbedömningar till Skatteverket vid ärenden om skyddad identitet och samarbetar även med socialtjänsten kring sådana ärenden.

Rättsväsendet

I Örebro finns det en kammaråklagare med en specialisttjänst inriktad på våld i nära relation. Åklagaren har ett övergripande ansvar för samverkan och metodutveckling. I Örebro hamnar ärenden kring kvinnofrid i det allmänna teamet där åklagarna har hand om grova våldsbrott, ekobrott, misshandelsbrott, relationsbrott etc. I teamet fördelas relationsbrotten på alla åklagare. När det gäller kvinnofridskränkning med barn inblandade blir barnen ett ärende för barn- och ungdomsbrottsteamet.

För kvinnofridsbrott är det viktigt att tidigt säkra bevis, eftersom de första dygnet ofta är avgörande om det är ett akut ärende. Det finns stor risk att en målsägande blir påverkad av sin partner att tar tillbaka anmälan. Kring dessa brott finns det ofta indirekt bevisning (t.ex. om kvinnan sprungit över till grannen på natten). Många gånger dröjer det ett tag innan man anmäler och det finns ofta ingen vittnesbevisning. Det är också svårt att bevisa tidigare händelser och sexualbrott som inte alltid ger synliga skador.

En pågående skilsmässa och vårdnadstvist kan komplicera ärendet ytterligare. Åklagarna använder samma arbetsmetodik men har olika mycket kunskap kring området. Om det finns tillräckligt med bevisning, men målsägande ändrar sig och inte vill samarbeta, kan åtal väckas ändå. I sådana fall kan åklagaren behöva intyg av rättsläkaren. Det är viktigt att det gått snabbt i inledningsskedet eftersom målsägande måste ge samtycke till undersökning.

Den lagstiftning som finns kring kvinnofrid och de brott som omfattas av det är idag ganska svår att tillämpa. Vid överträdelse av kontaktförbud döms våldsutövaren ofta bara till böter. Det är också svårt att få utvidgat kontaktförbud och lagstiftningen kring kontaktförbud i gemensam bostad är svårhanterlig då kontaktförbudet är tidsbegränsat. Fotboja är ovanligt och har bara blivit aktuellt i ett fall där omständigheterna var mycket extrema. Det är inte heller ovanligt att våldsutövaren använder barnen för att nå kvinnan vid kontaktförbud och kan överklaga genom att hävda att kontaktförbudet försvårar kontakten med barnen.

Vid hedersrelaterade fall är det viktigt att se till kollektivet istället för en enskild individ. Det kan finnas svårigheter i att bedöma när ett hot är en förberedelse till mord. I sådana fall ser man till bevisningen och får utifrån den tänka in att det kan röra sig om hedersproblematik. Ärenden som rör hedersproblematik är svårutredda. Det kan finnas en plan hos gärningspersonerna men det är svårt att få fram bevisning och veta vem eller vilka gärningsmännen är.

Hälso- och sjukvård

Inom Region Örebro län finns en strategisk funktion kring våld i nära relationer. Funktionen har fokus på omvärldsbevakning, sakområdet och fungerar som representant för länsamverkangrupperna. De arbetar även med att utveckla riktlinjer och rutiner samt metod- och kunskapsstöd. Region Örebro län har också lyft frågan i vidareutbildning och i grundutbildningar på universitetet. Regionen tillsatte en utredning utifrån *Överenskommelse om samverkan för kvinnofrid i Örebro län* kring våldsutövarna med syftet att utreda förutsättningarna för länsgemensamma insatser. Detta landade i en dialog med Örebro kommun men det är oklart vad det kommer leda till. I samband med den nya föreskriften från 2014 blev det angeläget att ställa frågor om våld på sjukhus och det finns i nuläget en

handlingsplan om hur man ska gå tillväga vid sådana fall. Rutinen är att göra en riskbedömning om patientens situation. Föreskriften landade också i att vården behöver bli bättre på anmälningsskyldigheten kring barn men också att ställa frågor när det finns tecken på eller misstanke om våld. Detta är något som sjukvården i Örebro län arbetat med under 2015. Det finns dock inte på rutin att ställa frågor inom alla verksamheter inom sjukvården utan främst inom mödrahälsovård, kvinnosjukvård och barn- och ungdomspsykiatri och beroendeverksamhet. Kring hedersproblematiken är det samma rutiner som gäller våld i nära relationer. Könstympning är en angelägenhet där det har funnits riktlinjer länge och Socialstyrelsen har gett ut material som distribuerats till mödrahälsovården i länet och utbildningsdagar har hållits kring det.

På Universitetssjukhuset i Örebro, USÖ, finns det en kurator på akutkliniken med ett sjukhusövergripande ansvar för de patienter som är utsatta för våld i nära relationer. Detta innebär att de andra avdelningarna kan remittera patienter som upptäcks vara våldsutsatta och behöva hjälp och stöd. Tjänsten har även en rådgivande funktion för personalen i dessa frågor. Grannkommunerna Kumla, Laxå, Hallsberg och Lekeberg ingår också i området och kan ta del av denna funktion på sjukhuset. I Karlskoga och Lindesberg finns en kurator som är ansvarig för frågan. Tjänsten ska finnas till akuta fall, men därför finns det också utrymme att ta emot en del klienter utifrån, t.ex. klienter från Centrum mot våld, polisen, skolan, mödrahälsovården, RFSL, eller patienter som själva ringer efter tips från exempelvis anhöriga eller tidigare patienter. Det som erbjuds kvinnorna är samtalsstöd, ibland stöd vid rättegångar och referensutlåtande samt hjälp med myndighetskontakter. Det finns en bredd hos patienterna och de befinner sig i olika stadier i processen. Många har klivit ur en relation och behöver bearbeta vad de varit med om samt hitta en riktning för sig själva. De flesta kvinnor som kommer till kuratorn på USÖ är svenska kvinnor. Det ett mindre antal HBTQ-personer, män och kvinnor med missbruk. Det har förekommit fall av hedersrelaterat våld, men det är ovanligt.

Ideella organisationer

Brottsofferjouren, BRÅ, är en ideell organisation som är till för brottsutsatta. I länet finns en Brottsofferjouren i Örebro, Sydnärke, och Bergslagen. Brottsofferjouren i Örebro erbjuder stöd till vittnen och målsägande. De har även samtal och ger ett medmänskligt stöd till de våldsutsatta samt hjälper att lotsa dem igenom rättsprocessen. Brottsofferjouren i Örebro har inte lika många fall av våld i nära relationer som de övriga brottsofferjourerna i länet. Detta kan bero på att det redan finns verksamheter som kan hjälpa och stötta våldsutsatta i rättsprocessen t.ex. Centrum mot våld och kvinnohuset. I de andra kommunerna finns inte samma resurser och därför kan socialtjänsten vara det alternativet kvinnorna har. Många vänder sig till Brottsofferjouren istället för socialtjänsten. Skillnaden som Brottsofferjouren märker i ärenden som gäller våld i nära relationer och andra våldsutsatta är att kontakten alltid blir längre. Det beror på att det finns mycket som inkluderas, ofta är socialtjänsten och kvinnohusen inkopplade och Brottsofferjouren är behjälplig med sådana kontakter. Kvinnan behöver gå igenom en rad olika processer t.ex. förhör, kontakt med vårdcentral, yrkande för skadestånd och målsägandebiträde. Ofta är det mycket betungade för kvinnan att ha blivit utsatt för ett brott och då stöttar Brottsofferjouren i de processerna och med kontakter med andra verksamheter. Det finns de som har svårt med svenska språket, de som har

funktionshinder och de som är äldre, vilket gör det ännu svårare. Brottsofferjouren hjälper också den brottsutsatta att söka brottsskadeersättning i de fall då gärningsmannen inte själv kan betala skadeståndet. BRÅ har inte haft många ärenden av hedersrelaterat våld men det dyker upp ibland. De har också hand om en del anhöriga till kvinnor som utsätts för brott och som ringer för stöd och råd. BRÅ har många samtal med mammor som ringer om sina döttrar som de är oroliga för. Brottsofferjouren märker att det finns brister i de insatser som finns för våldsutsatta kvinnor. De ser ett problem med att vissa målsägandebiträden enbart ser sin uppgift som advokat och att prata om ersättningsanspråket, utan att informera eller svara på frågor och lotsa personen genom processen. Det är också ett problem att en utsatt inte får ett målsägandebiträde som är specialiserade och duktiga på kvinnofridsbrott.

Kvinnohuset i Örebro kan erbjuda kvinnor skyddat boende och stödsamtal på plats eller via telefon. Det finns plats för åtta kvinnor och 16 barn och kvinnohuset tar emot kvinnor från hela Sverige. Kvinnorna ringer i de flesta fall själva, eller kommer i kontakt via socialtjänsten. Men de kan också komma i kontakt via sjukvård, polisen, vän, anhörig eller skola. De flesta som bor på kvinnohuset är utlandsfödda men de flesta som ringer är svenskfödda kvinnor. På kvinnohuset finns det kuratorer, barnansvariga och man har också en volontärverksamhet. Man kan även erbjuda mamman stöttning i sitt föräldraskap, kontakt med myndigheter och bistår med praktisk hjälp. De har även rådgivande samtal med de boende som handlar om samhällsinformation och säkerhets- och risktänk.

Kvinnohuset i Karlskoga har i nuläget fyra anställda, men kommer att bli tre. De har en barnansvarig. Kvinnorna erbjuds skyddat boende och stödsamtal på kvinnohuset och via telefon. De hjälper även till med myndighetskontakter och praktisk hjälp samt har aktiviteter och utflykter med de boende. De tar emot kvinnor från hela Sverige och har ett samarbete med Karlskoga kommun. Kvinnorna kommer till kvinnohuset via socialtjänsten, polisen och sjukvården. Det är blandat med svenska och utländska kvinnor. Kvinnohuset har haft fall av hedersrelaterat våld.

Kvinnohuset Sara ligger i Karlskoga och har 13 lägenheter. Det finns tio anställda varav tre är kuratorer samt boendestödjare, tolk, vaktmästare, barnansvarig, en arbetar i köket, städare och ekonomiassistenter. Sara-huset tar emot kvinnor, barn och män från hela Sverige. Det är också tillåtet med husdjur. Placeringar sker främst via socialtjänsten. Det görs en genomförandeplan med den våldsutsatta och planering av vistelsen. Sara-huset kan erbjuda skyddat boende, stödsamtal och hjälp i kontakt med myndigheter. De har även aktiviteter och brukar ha gemensam lunch på vardagarna. Kvinnorna som bor på Sara-huset är främst utlandsfödda och många ärenden handlar om hedersrelaterat våld. Kvinnohuset gör riskbedömningar i FREDA under stödsamtalen med kvinnorna.

I Örebro finns en kvinnoförening som heter Sara-syster som arbetar fokuserat mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det är en verksamhet som riktar sig till mödrar och döttrar där man diskuterar olika tankesätt, värderingar, kvinnorollen och rättigheter. Sara-syster håller kursen för kvinnorna och har samtal om föräldraskap och pratar om heder och våld. De möter kvinnor som är utsatta för hedersrelaterat våld och ger råd och upplysning kvinnan om att det är hedersrelaterat våld hon är utsatt för. Sara-syster anmäler också till socialtjänsten. Vissa

kvinnor får också stöd genom individuella samtal, det kan t.ex. gälla unga tjejer som blivit utsatta för könsstymning. Då ger man råd och kontaktar en gynekolog som tjejen får träffa.

Länsstyrelsens utvecklingsarbete

Under 2015 har Länsstyrelsen varit mycket drivande i arbetet mot våld i nära relationer och arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Länsstyrelsen har samordningsuppdrag för de verksamheter som arbetar med frågan i länet och har genom länsgruppen för kvinnofrid och resursgruppen mot hedersrelaterat våld och förtryck skapat förutsättningar för utvecklingsarbetet i länet.

Länsstyrelsen har även ett metod- och kompetensuppdrag vilket uppfylls genom att erbjuda metod- och kompetensstöd till alla grupper. Under 2015 har Länsstyrelsen i Örebro län gett medel till sex projekt inom hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa var två ideella organisationer, två skolor, socialtjänst och samhällsservice. Fokus har varit på tidiga insatser, mammor och döttrar samt pojkar och män. Det har också anordnats utbildningar i hedersrelaterat våld och förtryck och genomförts kommunbesök i åtta av länets tolv kommuner.

Länsstyrelsen har varit delaktig i EU-projektet Human rights in practice & Fatima samt anordnat konferenser kring Respons based practice, Sexuell hälsa, kvinnor i krig, män som våldsutsatta och förövare samt våld mot djur och människor. Länsstyrelsen har också i uppdrag att ge metod- och kompetensstöd till verksamheterna och att samordna utvecklingsarbetet.

Barn som blir utsatta för eller bevittnar våld i hemmet

Kommunerna

Centrum mot våld i Örebro arbetar inte med barn. När barn är inblandade i ett ärende gör man en anmälan till socialkontoret där de får göra en utredning och besluta om insatser. På socialtjänsten i Örebro arbetar de med Project Support⁷. Det finns stöd och hjälp på behandlingsenheten barn men väntetiderna är långa. Man har också samarbetat med Sputnik när det rör barn som också har missbrukande föräldrar. I stödsamtalen med mamman försöker man prata om barnen och på så sätt stötta barnen. Det finns också Familjecentralen i Örebro som kan stötta i mamma-barn-relationen.

Socialtjänsten i Nora kan erbjuda barnen samtal i Trappan⁸ vilket riktar sig till barn som bevittnat våld. I Kumla finns inga insatser hos socialtjänsten för barn som blivit utsatta för våld eller bevittnat våld. Barnen hänvisas istället vidare till andra verksamheter. Barnahus i Örebro tar hand om de ärenden i Kumla som rör barn som utsatts för våld eller bevittnat våld. De använder sig dock av Care, en riskbedömningsmanual kring vuxnas våld mot barn.

De insatser som finns för barn som blivit utsatta eller bevittnat våld inom socialtjänsten i Hällefors är stödsamtal, remiss till barn- och ungdomspsykiatri, BUP, och att barnet kan få en egen kontaktperson och stödfamilj. I Hallsberg kan barnen få stöd genom remiss till BUP och de kan få en egen kontaktperson och stödfamilj. Kommunen kan också ge en familjepedagogsinsats och barnet kan få hjälp med krisbearbetning och få träffa någon för stödsamtal. Kommunen kan också erbjuda barnen Trappansamtal via Barnahus i Örebro.

I Karlskoga och Degerfors görs en utredning på barn- och ungdomsenheten, man ser vad barnet har för behov av skydd och sen sker en placering på familjehem eller på kvinnohus tillsammans med mamman. En konsult kan tas in ifall barnet har behov av samtalsstöd. I Ljusnarsberg, Askersund och Lindesberg kan barn som blivit utsatta för våld och barn som bevittnat våld få stödsamtal.

I Lekeberg kan barnen få en remiss till BUP, en egen kontaktfamilj, boendestöd samt samtal utifrån Trappan-modellen. Samtidigt får föräldrarna samtal kring barnens upplevelser av våldet och hur de ska prata med barnet om det. Föräldrarna kan också få föräldrastöd eller samspelsbehandling där man försöker stärka relationen mellan barn och föräldrar samt arbetar med anknytning och kommunikation. De hjälper även föräldrarna med kontakter med andra aktörer om det skulle behövas.

Barnahus

Barnahus är en verksamhet för barn i Örebro län som har varit utsatta för brott. De tar emot alla brott som sker mot målgruppen barn från 0-15 år. När det rör sig om barn över 15år handlar det om våld i nära relation ex. att barnet blivit utsatt i familjen. Syftet med

⁷ Project Support är en metod för att ge stöd till våldsutsatta barn och föräldrar. Hembesök görs under en längre period och fokus är socialt stöd och träning i positiva föräldrastrategier som motverkar beteendestörningar som kan ha uppkommit hos barn som bevittnat våld.

⁸ Metod för krissamtal för barn som bevittnat våld i familjen. Ger barnet möjlighet att bearbeta sina upplevelser och minska risken för posttraumatiskt stressyndrom.

verksamheten är att det ska finnas en plats för barnet att komma till och träffa polis, åklagare, barnmedicin och socialtjänst för att utreda vad som hänt. Samordningen görs av Barnahus.

När barnet blir aktuellt för Barnahus finns det en juridisk del där åklagare inleder en förundersökning. Polisen handlägger ärendet och har förhör med barnet, misstänkta och vittnen. Socialtjänsten har ofta en pågående barnavårdsutredning parallellt med polisens förundersökning, men med fokus på barnets situation, om det är skyddat etc. Barnpsykiatrik och barnmedicin kan också bli aktuella för barnet beroende på omständigheterna kring brottet. Barnahus ger samtalsstöd och krisstöd⁹ till de familjer som blir berörda av utredningarna och ger stöttning i föräldraskapet i samtalen.

Ett ärende kan komma in från t.ex. förskola, skola, eller privatperson där man misstänker att ett barn far illa. Vanligast är att en anmälan kommer in till socialtjänsten. Om socialtjänsten anser att barnet kan ha varit utsett för brott konsulterar de ofta med Barnahus om man ska göra en polisanmälan. Om det görs en polisanmälan kommer ärendet till Barnahus som har ett samråd och går igenom ärendet tillsammans med alla verksamheter. Man diskuterar kring vad de olika verksamheterna kan göra och planerar in ett barnförhör. Om vårdnadshavarna är misstänkta är det mer komplicerat eftersom polisen vill höra barnet utan vårdnadshavarens vetskap. Barnet hämtas då ofta från förskola eller skola och en åklagare kommer in som en särskild företrädare och ger tillåtelse till polisen att prata med barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Barnet kommer till Barnahus med en trygghetsperson och får prata med polisen och därefter informeras föräldrarna. Socialtjänsten har en kontakt med familjen och gör en bedömning om barnet kan åka hem eller om det ska placeras.

Barnahus ger stöd främst till familjer där barnet blivit utsatt av någon utomstående, då tar föräldrarna själva kontakt. Det är svårt att få kontakt med föräldrar som själva utsatt barnen. Ibland träffar Barnahus barnen efter att polisen förhört barnet och ger stöd. Det görs en bedömning av barnets behov av stöd, vissa kan behöva några samtal på Barnahus och andra behöver mer än det krisstöd som Barnahus kan ge. Då hjälper man barnet att få en kontakt med BUP och där kan det exempelvis få traumabehandling.

Barnmedicin är med i samrådet och kan behöva ge journaler till polisen. Vid misshandelsärenden kan man be en barnläkare att komma till Barnahus och få tillåtelse av den särskilda företrädaren att göra en läkarundersökning. Barnmedicin är ofta inblandade i fall där barnen är mycket unga och inte kan förhöras. Ibland kan det även vara barnmedicin som gjort anmälan till polis och socialtjänst. I sådana fall är läkaren och deras undersökningar av mycket stor vikt vid bevisningen i ärendet. BUP kan bli inblandade när barnet har en diagnos eller någon problematik och kan hjälpa poliserna i förhöret med barnet. De kan hjälpa till med bemötande av barnet och hur man ska tolka det barnet säger.

Barn som bevittnat våld kommer också till Barnahus trots att de inte tillhör målgruppen eftersom de inte är målsägande. Ofta tar socialtjänsten kontakt och frågar om Barnahus kan ta emot barnen i samtal. Barnahus använder sig då av samtalsmodellen Trappan och träffar socialtjänsten och den föräldern barnet bor hos. Det behövs medgivande från båda

⁹ Akut krisstöd med några samtal. Ingen längre kontakt.

vårdnadshavarna vilket innebär att pappan som ofta utövar våldet också ska ge sitt samtycke, vilket han ofta gör.

Barnahus får in hedersärenden ibland men det har minskat på sistone. Tidigare har man haft en del flickor som varit utsatta för hot av hedersrelaterat våld vilket gjort att socialtjänsten blivit inkopplade och placerat flickorna i HVB-hem eller skyddat boende och sedan har flickorna kommit till Barnahus.

Polisen

När polisen har förhör med barn under 15 år som är målsägande ska en särskilt utbildad förhørsledare hålla förhöret. Samverkan sker mellan grupperna som har hand om barnet och kvinnan. Om barnet är vittne och ska höras ska en särskild förhørsledare användas även då. Barnet har också rätt till en särskild företrädare om vårdnadshavaren är misstänkt. Den andra vårdnadshavaren kan vara särskild företrädare för barnet men det är inte lämpligt om den ena är målsägande eftersom det finns en risk att inte tillvarata barnets rätt.

Polisen har mycket kontakt med socialtjänsten när barn är inblandade. När barn är utsatta för våld eller bevittnar våld i hemmet kan barnen placeras på skyddat boende med mamman eller att mamman får ett interimistiskt beslut om ensam vårdnad. Barnen kan också få ett eget kontaktförbud om det krävs.

Rättsväsendet

Inom rättsväsendet finns ett barnperspektiv i de ärenden som kommer in kring våld i nära relationer. När barn är inblandade behöver man vara mer aktsam i bevisningen. Om barnet ska vara vittne kan samtycke från föräldrarna efterfrågas. Svårigheter finns i att barn som blivit utsatta ibland inte kan förklara i ord eller förstå att de blivit utsatta. Ett barn har vittnesplikt vid 15 års ålder. Det är viktigt med kommunikationen med vårdnadshavaren när barn ska vittna. Det finns ingen särskild företrädare när det gäller vittnen och där måste åklagaren istället se till barnperspektivet.

Ideella organisationer

Brottsofferjouren kan bli inblandad när mamman till barnet vill söka brottsofferersättning. Barn som bevittnat våld är enligt lag också ett brottsoffer och har därför rätt till ersättning. I övrigt har Brottsofferjouren inga barnärenden.

Kvinnohuset i Örebro kan erbjuda barn som bevittnat eller utsatts för våld samtal enligt modellen Trappan. De använder sig även av lekarbete utifrån en modell samt pedagogisk lek och samtal. Kvinnohuset arbetar för att stärka relationen mellan mamman och barnet. Kvinnohuset Sara kan ge barnen Trappan-samtal och har barnaktiviteter några gånger i veckan. Ambitionen är att försöka göra barnens vardag så normal som möjligt under vistelsen.

Tjejjouren är en verksamhet som finns i Örebro och som är ansluten till tjejjouren.se. De tar emot stödsamtal, chattar, mejlar och sms:ar med unga kvinnor i behov av stöd. Tjejjouren har även en del föreläsningar, utbildningar och utåtriktade verksamheter. Det finns ett brett åldersspann på tjejerna som söker sig till Tjejjouren. Många tjejer är i yngre tonåren, 11-17

år. Det är främst tjejer med svensk bakgrund som söker hjälp. Nästan alla tjejer hänvisas vidare till elevhälsa eller vården. De som söker hjälp är ofta utsatta för mycket grovt våld, sexuella övergrepp av föräldrar eller av pojkvän. Det finns en svår utsatthet, med flera övergrepp från olika personer och tjejerna kan ha olika vårdkontakter. Många tjejer utsätter sig själva för droger, alkohol och självskadebeteenden och detta sker ibland i samband med våldsutsatthet. Hedersrelaterat våld förekommer och personalen vidareutbildar sig inom området. Tjejjouren har gjort en satsning kring personer med neuropsykiatriska nedsättningar eftersom det är en grupp de ofta möter.

Våldsutövare

Kommunerna

I Örebro kommun drivs ett utvecklingsarbete med Region Örebro län kring hur man ska lösa behandling och stöd för våldsutövande män. Samtal pågår om vem ska bära huvudansvaret och hur finansieringen ska se ut. Det beror bland annat på att det inte finns några nationella riktlinjer för hur arbetet ska bedrivas.

De insatser som Centrum mot våld kan erbjuda män är individuella samtal och gruppverksamhet. Det finns också något som heter Caring dad, ett föräldrastödsprogram för pappor, där man samtalar om barnen med papporna i grupp eller individuellt. Det finns en kurator-tjänst avsatt för att arbeta med männen. Männen kommer sällan frivilligt utan ärenden kommer in via kvinnorna då man arbetar med partnerkontakt. Ärenden kommer även in via socialkontoret, polisen, frivården, kriminalvården och kvinnohuset.

I Nora erbjuder socialtjänsten männen som utövat våld stödsamtal. Hällefors kan hjälpa våldsutövande män genom stödsamtal och genom att hänvisa till mansmottagning. I Hallsberg finns det stöd för män i samband med umgänge. Socialtjänsten hänvisar också män vidare till en mansmottagning. Män kan också få hjälp genom föräldrastöd och hjälp med myndighetskontakter. I Karlskoga och Degerfors hänvisas männen till en mansmottagning men tanken är att kommunen ska utveckla egna insatser som de kan erbjuda männen.

I Kumla finns en insats med samtalsstöd för våldsutövare. Tidigare fanns Caring dads men det lades ner då ansvarig för programmet slutade. Det gjordes en kartläggning som visade på att kommunen nästan aldrig är i kontakt med våldsutövaren. Socialtjänsten träffar kvinnan men går inte vidare med att söka upp mannen.

I Lekeberg kan kommunen erbjuda män stödsamtal hos öppenvården, hänvisa till mansmottagningen och ge föräldrastöd. I Lindesberg har man inget stöd för män som utövat våld. I Ljusnarsberg och Askersund erbjuds stödsamtal.

Polisen

Polisen informerar våldsutövare att det finns hjälp att få t.ex. hos Centrum mot våld. De har också samtal med dem vars partner ansökt om kontaktförbud. Det kan innebära att polisen ringer och berättar om vad följderna för att bryta mot ett kontaktförbud kan innebära.

Frivården

Frivården möter många av de män som utövar våld mot sin partner. Vissa av männen har tidigare sökt hjälp på frivillig basis genom mansmottagningen eller Centrum mot våld. Problematiken som finns hos dessa män handlar ofta om makt, kontroll och svartsjuka. Det kan finnas svårigheter att erkänna skuld och att tala om känslor.

Frivården blir aktuell när ett åtal väcks och domstolen begär en personutredning. Frivården kan erbjuda männen stöd genom behandlingsprogrammet IDAP¹⁰ vilket är ett manualstyrt

¹⁰ IDAP - Integrated Domestic Abuse Programme

grupprogram och sexualbrottsprogrammet ROS¹¹. Det görs en bedömning av mannens risk till återfall genom att se till alla faktorer utifrån historia och nuläge samt risk behov och mottaglighet (RBM). SARA används i IDAP-behandlingen och Static/Stable i ROS för att göra riskbedömningar. Dessa riskbedömningar används även tillsammans med brottsofferperspektivet vid bedömning om mannen kan släppas för permission samt om det är lämpligt med besök av brottsoffret under den tid mannen sitter häktad. Frivården arbetar också med partnerkontakt vilket innebär att när mannen blir aktuell för IDAP måste han godkänna att hans partner blir kontaktad och får information under behandlingen. Vid villkorlig frigivning ställs mannen under bevakning och har därmed kontakt med frivården under ytterligare ett års tid. För män som är föräldrar ingår det föräldrastöd i IDAP-behandlingen och kriminalvården kan även erbjuda föräldragrupper. Kring män som utövar hedersrelaterat våld ingår det bedömningar i IDAP och ROS, men det görs inte utifrån någon särskild metod. Män med psykiatrisk problematik ingår inte i målgruppen för de aktuella programmen då de bedöms att inte kunna ta till sig behandlingen. Man kan dock samverka med psykiatrin och när det gäller ungdomar kan man använda sig av en psykolog för enskilda samtal. Män med missbruk kan i kombination med missbruksbehandling få ta del av IDAP eller ROS. Det finns svårigheter i behandling av män med utländsk bakgrund i de fall tolk behövs, eftersom behandlingen sker i grupp.

Ideella organisationer

I Örebro finns Mansmottagningen som är en ideell organisation som riktar sig till män som utövar våld. Männerna kommer i kontakt med verksamheten främst via primärvården och ibland via socialtjänsten, det kommer även män från småkommunerna i länet. Frivården kan ibland också hänvisa till mansmottagningen efter att män gått deras behandlingsprogram. Männerna som söker sig till Mansmottagningen är mycket varierande men det är främst svenska män som söker sig dit. Mansmottagningen har inte haft några ärenden som rör hedersproblematik. En del har tidigare haft kontakt med psykiatrin men inte fått någon hjälp, många av männen har också problem med missbruk. Många unga män söker hjälp, som inte haft kontakt med socialtjänsten. Verksamheten är inriktad på behandlingsarbete med individuella samtal och partnerarbete. Vissa år har mansmottagningen också haft gruppbehandling. När man haft gruppbehandling har man också haft ett fokus på pappa-barn relationen. I övrigt försöker man få männen att se till barnens situation och få dem att bli en drivkraft i behandlingen. Mansmottagningen använder sig av riskbedömning och har tagit en del från FREDA. De har sett att kvinnor och män värderar våldet olika. Forskare har gjort en utvärdering av verksamheten och fann att männens mående hade förbättrats efter behandlingen.

Det krävs att männen är någorlunda motiverade för att kunna vara mottagliga för behandlingen. Vissa har sökt hjälp på grund av att deras partner velat det men när de väl börjar brukar männen fortsätta med behandlingen. På grund av att det är svårt att få verksamheten finansierad är det oklart om verksamheten ska fortsätta eller om man behöver hitta ett nytt sätt att arbeta.

¹¹ ROS – Relation och samlevnadsprogrammet

Särskilt utsatta grupper

I Örebro finns det inget bra stöd att ge till våldsutsatta missbrukande kvinnor eftersom det inte finns ett bra boende där man kan se till både missbruket och våldsutsattheten. Kvinnorna placeras på ett boende som heter Hjorten vilket är bra utifrån missbruksaspekten men det görs inget aktivt behandlingsarbete mot våldsutsattheten. Det fungerar som ett skalskydd men ger inget stöd där kvinnorna lär sig att tänka kring säkerhet. Det finns också en verksamhet som heter Bostad Direkt vilket innebär att kvinnan först får ett boende och sedan arbetar man med de andra delarna t.ex. arbetslöshet. Kvinnorna erbjuds boendestöd i lägenheten och det finns ett medvetet tänk i hur de placerar kvinnor. Verksamheten behöver utveckla sitt arbete med våldsutsattheten.

För funktionshindrade kvinnor finns inget bra boende men placeringar brukar lösa sig. Det finns en svårighet eftersom dessa kvinnor inte själva söker sig till kvinnohus eftersom de kan ha svårare att inse och ta tag i sin våldsutsatthet. Samhällets aktörer behöver arbeta mer uppsökande och motiverande för att nå denna grupp av kvinnor.

För kvinnor med utländsk bakgrund finns Servicecenter i Örebro vilket är en fysisk plats men också en telefonsluss. Det går att ringa in och få hjälp med alla sina ärenden och det finns en medarbetare med stor språkkompetens som kan hantera samtal in kring våld. Hon kan också följa med på samtal och slussa kvinnan vidare.

Hos Centrum mot våld har hälften av kvinnorna utländsk bakgrund och därför arbetar man ofta med tolk. De använder sig ibland av telefontolk eller en tolk från en annan stad. Många klienter är rädda för tolken, och man försöker därför använda sig av samma tolkar. Centrum mot våld har haft ett fåtal ärenden med våldsutsatta funktionshindrade.

Centrum mot våld samarbetar med behandlingsenheten vuxna kring utsatta som är missbrukare då man har många ärenden med missbruk. Det är svårt om det finns ett aktivt missbruk och man måste alltid samarbeta med andra. Centrum mot våld hade tidigare en projektanställd som enbart arbetade mot kvinnor med missbruk. Då hade verksamheten naturligt mer kontakt med missbrukande kvinnor.

I Laxå har man information i kvinnofridsplanen om de särskilt utsatta grupperna. Äldreomsorgen, handikappomsorgen och kommunpsykiatrin är de som har ansvar att upptäcka våld hos äldre kvinnor och kvinnor med funktionsnedsättning. Skolan har ansvar att upptäcka flickor med hedersproblematik som kan ha behov av stöd.

I Nora finns ingen specifik insats för särskilt utsatta grupper men det finns kunskap om att det finns en dubbel utsatthet för dessa våldsutsatta.

I Hällefors finns det inte kunskap kring eller särskilda rutiner för särskilt utsatta grupper. Hallsberg har kunskap kring missbrukande kvinnor som också är våldsutsatta men i övrigt finns ingen kompetens eller rutiner kring andra utsatta grupper. I Karlskoga och Degerfors sker placering för missbrukande kvinnor på behandlingshems och det görs en skyddsbedömning kring vart kvinnan behöver placeras. Men fokus blir på missbruket och inte på våldsutsattheten. För kvinnor med funktionshinder finns inget specifikt i nuläget men det

ska implementeras rutiner kring hur man upptäcker, samtalar och agerar kring våld. Detta ska även göras inom äldreomsorgen.

För kvinnor med utländsk bakgrund kan kommunen erbjuda skyddat boende under asylprocessen. Man kan erbjuda HBTQ-personer skyddat boende på Sara-huset.

I Kumla har man genomfört riktade utbildningar kring de utsatta grupperna. De enda som inte inkluderats är kvinnor med utländsk bakgrund. De har märkt att det finns behov hos kvinnor med funktionshinder, särskilt inom LSS-omsorgen. Man är medvetna om problematiken och har fått nya rutiner om hur de ska agera vid upptäckt av våldsutsatthet. Kommunen har också börjat se över sin webbsida om våld i nära relationer för att göra den mer lättillgänglig för kvinnor. Kring kvinnor med missbruk ska man försöka arbeta fram en lathund eller manual för personalen. Inom äldreomsorgen har chefer och personal fått utbildning och de är medvetna om problematiken. HBTQ- personer har också ingått i de riktade utbildningsinsatserna som gjorts i Kumla. Det har gjorts en mer fördjupande del om normkritik, genus och hur det formar våld och våldets utsatthet. I Lekeberg finns ingen speciell rutin för särskilt utsatta grupper men de inkluderas i den nya handlingsplanen.

Frivårdens behandlingsprogram riktar sig till personer i hetero relationer, det finns inget särskilt sätt att arbeta med personer i HBTQ-relationer.

Polisen har ingen specialist kring särskilt utsatta grupper men när det gäller utländska kvinnor har man med sig att det kan röra sig om hedersrelaterat våld. I övrigt försöker polisen tänka på att vännen/väninnan som följer med till förhör, sjukhus etc. kan vara partner och förövare till den som blir utsatt.

På Kvinnohuset i Örebro tar man emot kvinnor som kan klara sig själva i största mån, inte kvinnor med psykiatrisk problematik, missbruk, med större funktionshinder eller HBTQ-personer. Detta beror på att personal inte finns till hands dygnet runt. De har haft boende med funktionshinder när man hittat lösningar men på grund av att det är ett gammalt hus som inte är anpassat kan det bli svårt. Kvinnohuset kan dock stödja kvinnorna på annat sätt än skyddat boende om det finns behov. Kvinnohuset i Karlskoga tar emot kvinnor med missbruk om hon avgiftas. De har även tagit emot kvinnor med funktionshinder men huset är inte anpassat. Kvinnohuset Sara har en lägenhet som är funktionshinderanpassad. De kan också ta emot HBTQ-personer, men innan det görs en bedömning då många boende är religiösa. De tar inte emot kvinnor med missbruk eller psykiatriska problem.

Region Örebro län har tagit fram ett HBTQ-program och följt upp det vilket landat i utbildningsinsatser och nu har man också tagit fram en webbutbildning. Det finns en funktion på samma enhet som arbetar med sexuell hälsa och där försöker man samverka.

När det gäller kvinnor med funktionshinder har det gjorts utbildningsinsatser och man är på gång att specialutbilda personer inom rehabilitering och också titta på hur man kan tänka kring området. Arbete pågår med en handlingsplan och hur man ska ställa frågor samt hantera säkerhet och skydd för målgruppen.

Prostitution och människohandel

I Karlskoga och Degerfors finns inget arbete kring frågan och det finns inte heller med i handlingsplanen. Kommunerna behöver revidera handlingsplanen och få med det eftersom det faller in under IFO:s ansvarsområde. Det finns inget arbete kring människohandel och prostitution i Kumla och i nuläget inga planer på att utveckla ett sådant arbete. På kvinnohuset i Karlskoga har man haft något ärende kring prostitution, då gällde det en man som behövde stöd.

Det finns en spetskompetensgrupp i Örebro län som samverkar kring prostitution och människohandel. Migrationsverket har märkt att ensamkommande flyktingbarn är en utsatt grupp och att det är många flickor som kommer i sällskap med äldre manliga släktingar. Det förekommer också prostitution på hotell, i lägenheter och på massageinstitut.

Åklagarkammaren har en representant med i spetskompetensgruppen. Frågan har inte prioriterats i Örebro län och grannlandet Västmanland ligger mycket längre fram. Inom rättsväsendet är det en fråga om hur man vill jobba utredningsmässigt och vad som prioriteras. Representanten i spetskompetensgruppen försöker sprida sådana kunskaper på åklagarkammaren och har mycket kontakter och nätverk och samverkar med andra. Det finns dock en syn inom rättsväsendet att det är en problematik som ligger på den internationella kammaren och inte på den lokala åklagarkammaren.

Inom Region Örebro län har beroendeenheten varit en viktig verksamhet när det gäller prostitution och människohandel. Barnahus har haft samtal med en del flickor som tagit emot pengar mot sexuella tjänster och tjejer som varit utsatta på nätet.

Kunskap och kompetens

Kommunerna

Örebro kommun har blivit beviljade medel från Socialstyrelsen till utbildningar inom socialtjänsten. Kommunen försöker även möjliggöra utbildningar kring Trappan, Sign och safety, lekpedagogik etc. Kunskapen som finns är väldigt varierad i kommunen. Kring vissa delar finns väldigt mycket kunskap och kring andra mindre. Inom förvaltningen för funktionshindrade har det t.ex. gjorts mycket, man har tagit fram nya riktlinjer och arbetat med frågan. I nuläget försöker man bygga en struktur i kommunen kring de människor som har mycket kompetens. Det kommer bli obligatoriskt för chefer att delta i utbildningar som hålls utifrån handlingsplanen då utvecklingsarbetet behöver förankras hela vägen upp. Kring hedersrelaterat våld ska det finnas en särskild kompetens på varje enhet. På mottagningsgruppen finns det bra kunskap kring området då man länge arbetat med frågan och fått ta del av utbildning. På Barnahus har personalen fått föreläsningar kring hedersproblematiken.

I Laxå utbildas personal och chefer inom socialtjänsten kring våld i nära relationer och deras kvinnofridsplan innehåller information kring vad våld mot kvinnor är och de olika former av våld som finns. Det finns även information kring särskilt utsatta grupper och den problematik och former av våld som berör just dem. Det står också om de olika verksamheternas ansvarsområde i ett ärende och om rutinerna kring ett ärende i respektive verksamhet. Det finns även kontaktuppgifter till olika verksamheter som man kan vända sig till. Dock fattas kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck inom socialtjänsten i Laxå. I Karlskoga och Degerfors har inga handläggare utbildning inom SARA och PATRIARK. Dock planeras en utbildning till våren för alla handläggare på vuxenenheten och en del på barn och ungdom. För närvarande hyr kommunen in en konsult för att göra riskbedömningar inom SARA och PATRIARK. Personalen känner till och ska använda FREDA, men gör det inte som rutin. Därför ska FREDA implementeras ytterligare. Både chefer och personal är med på utbildningar vilket är viktigt för det långsiktiga arbetet. Även kring barn finns brist på kunskap hos personalen, det finns inte kompetens i de metoder som finns och inte heller kunskap kring hur man ska bemöta eller prata med barnet om våldet.

I Kumla arbetar kommunen mot hedersrelaterat våld genom att införa PATRIARK men också genom utbildning. Det är dock ett område där personal som möter utsatta inte har tillräcklig kunskap för hur de går vidare och hantera ärendet. Det finns inga särskilda rutiner förutom användandet av PATRIARK. Personal har dock kunskap om att det kan vara fel att kontakta vissa verksamheter och att det finns svårigheter med sådana fall. Det svåraste är att bedöma om det rör sig om hedersrelaterat våld eller inte.

I Hällefors utbildas chefer och personal kring våld i nära relationer och det finns också särskild kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck. I Hallsberg får personal och chefer kompetensutveckling kring våld i nära relationer och hedersrelaterat våld via utbildningar som anordnas i länet. Det finns ingen särskild kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck eller prostitution och människohandel.

I Lekeberg kommer personal och chefer att få delta en utbildning kring hedersrelaterat våld under 2016. I Ljusnarsberg, Askersund och Lindesberg sker kompetensutveckling kring våld i nära relationer hos handläggarna.

Polisen

Inom polisen anser man att det finns stor kunskap kring våld i nära relationer, särskilt hos utredarna. De som arbetar på familjegruppen har fått en 10-dagars utbildning kring våld i nära relationer genom Polismyndigheten. Bland utredarna finns det de som har specialutbildning om brott mot barn, om heder och det finns arbetsgrupper som poliser deltar i på Länsstyrelsen där de blir inbjudna att delta på utbildningar.

Rättsväsendet

Inom rättsväsendet har våld i nära relationer tagits upp på grundkurser. Det finns kunskap om t.ex. normaliseringsprocessen och den problematik som våld i nära relationer omfattar. Åklagaren med specialisttjänst inom våld i nära relationer har också fått utbildning kring hedersrelaterat våld.

Frivården

I frivården får de anställda utbildning kring våld i nära relationer genom att de får utbilda sig i och bli certifierade i behandlingsprogrammen IDAP och ROS. De får också handledning i det behandlingsprogram de är utbildade i.

Hälso- och sjukvård

Eftersom personalen på USÖ är de som först träffar den våldsutsatta har man haft workshops för att skapa en rutin för hur man tar hand om och bemöter patientgruppen. Alla personalgrupper var samlade vid workshopen och all personal ska gå igenom dessa rutiner. Att ställa frågor kring våld tycks vara mer personbundet än något som görs på rutin. Det finns olika intresse för frågan hos personalen och mycket rädslor kring att ställa frågor. Den stora utmaningen för sjukhuset är att fånga upp de patienter som inte själva berättar utan kommer in med skador. Därför är det viktigt att personalen känner igen och ställer frågor. Kuratorn ger utbildning till personal på alla avdelningar och kompetensen finns till för dem vid ärenden kring våld i nära relationer.

Ideella organisationer

I kvinnohuset finns kunskap kring hedersrelaterat våld. De arbetar på samma sätt som med ärenden kring våld i nära relationer men de är medvetna om att det finns en större hotbild. På Kvinnohuset i Örebro har man en kompetensutvecklingsplan och personal får gå utbildningar via Länsstyrelsen och ROKS¹². Personalen utbildas i Trappan och terapiutbildningar. Barnansvariga får gå utbildning på naturskolan. De flesta på Kvinnohuset i Örebro är också utbildade socionomer, beteendevetare eller förskolelärare. På Kvinnohuset Sara märker man av ett behov av att gå utbildning i SARA och PATRIARK. I övrigt är personal utbildade socionomer, beteendevetare och undersköterskor. De har även anställda som gått utbildning i att hålla Trappan-samtal.

¹² Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige

Alla som blir medlemmar i Tjejjouren genomgår en grundutbildning som är relativt omfattande. Sen vidareutbildas medlemmarna så fort möjlighet ges. Ibland anlitas även en föreläsare. Utbildning görs kontinuerligt.

Samverkan

I Nora finns en nätverksgrupp som utgörs av socialtjänstens enhet för barn och unga samt vuxenenheten, polis, vårdcentral, brottsofferjour, flyktingmottagningsgruppen, Region Örebro län och resursen (socialtjänstens enhet för barn och unga, familjebehandlingsenheten och elevhälsan). Gruppen träffas några gånger per år med interna och externa aktörer. I Laxå finns ingen samverkansgrupp kring kvinnofrid inom kommunen och det sker ingen samverkan med andra kommuner. Dock samverkar kommunen med kvinnohus i länet vid placeringar för skyddat boende. I Hallsberg finns ingen samverkansgrupp i kommunen men det finns dock samarbete med andra verksamheter i länet som Barnahus, resursgruppen, kvinnohus och öppenvården Stegen. Karlskoga och Degerfors har samarbete med andra kommuner som Kristinehamn och Karlstad och försöker även utveckla mer samarbete med Örebro. Kvinnoamördnaren är med i länsgruppen på Länsstyrelsen i Örebro län. Den interna samverkan i Karlskoga sker främst med kvinnohusen som man medfinansierar. En samverkansgrupp i kommunen är också under utveckling. Kommunen vill arbeta med frågan på olika plan och vill utveckla en plan för hur man ska arbeta med frågan. I Lekeberg ska det startas upp en samverkansgrupp i kommunen under 2016.

Samverkan i Kumla sker med polis, vårdcentral, familjens hus (BVC, MVC), förvaltningen för livslångt lärande, elevhälsan och Kvinnohuset Örebro. Man har kontakt med SFI och öppenvård gällande föräldrastödet. Det finns en samverkansgrupp i kommunen med målet att ha kontinuerliga träffar. Det finns problem med olika sekretessbestämmelser mellan de olika verksamheterna och för att lösa det skrivs olika sekretessavtal. Man informerar även om hur sekretessen i de olika verksamheterna ser ut. Tanken är att kunna ta upp fall och bolla tankar i samverkansgruppen.

Frivården samverkar med socialtjänsten i ärenden då samtycke lämnats. Lagstiftningen tillåter också att sekretess bryts vid vissa särskilda omständigheter. Frivården deltar också ibland på socialtjänstens öppna hus och ungdomshandläggartreffar. Med rättsväsendet har frivården en referensgrupp som de träffar en gång per år. Där ingår advokater, domare och åklagare. Frivården har också en handläggare som arbetar 25 procent på Beroendecentrum för personer med t.ex. både psykiatrisk och missbruksproblematik.

Inom Barnahus har varje verksamhet sin sekretess men polisen kan begära in uppgifter av socialtjänsten som rör utredningen t.ex. familjeförhållanden. Socialtjänsten kan också efterfråga uppgifter av barnmedicin eller barnpsykiatri när de gör en barnavårdsutredning

Kvinnohuset i Örebro är med i länsgruppen och kvinnofridsgruppen. De samverkar med Centrum mot våld och Barnahus i ärenden. Kvinnohusen i Karlskoga och Örebro har samverkat med varandra vid enskilda ärenden. Kvinnohuset i Karlskoga och Sara-huset har god kontakt.

Länsstyrelsen har en resursgrupp mot hedersrelaterat våld och förtryck där olika verksamheter i länet ingår som t.ex. elevhälsa, skola, socialtjänst, Migrationsverket, polis, ungdomsmottagningar, sjukvård och ideella organisationer.

Gruppen träffas ungefär fyra gånger per år för att utbyta information kring vad som händer i verksamheterna och för att diskutera hur man ska utveckla arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Resursgruppen har ett etablerat och aktivt samarbete med resursteamet i Värmlands län och har träffats två gånger under året. Det finns också planer på att göra en gemensam studieresa och konferens under 2016.

Region Örebro län finns representerad i SKL¹³:s nätverk för personer som jobbar med kvinnofridsfrågorna och även i NCK¹⁴:s nätverk för framförallt landstingsstrateger. Båda syftar till erfarenhetsutbyte, byte av gemensam kunskap och ofta finns det en dialog inför remissförfarande. På Lindesberg och Karlskoga lasarett finns ett nätverk för att hålla frågan levande, bilda kontakter och vara sin enhets kontaktperson. I Lindesberg har kontaktnätverket sedan början bestått av andra verksamheter som socialtjänsten, polisen, Brottsofferjour etc. Det finns också ett nätverk i Nora med olika aktörer. I Karlskoga finns ett motsvarande nätverk med mest vårdaktörer.

Kring hedersrelaterat våld lyfter många verksamheter upp vikten av samverkan. Ett barn som är utsatt kan ha olika berättelser beroende på vem den träffar, och det är då viktigt att samverka för att få en samlad bild av hur situationen ser ut. Det som kan försvåra samverkan är de olika sekretesslagstiftningar som verksamheterna har. Detta påverkar vilken information de får lämna ut till varandra och hur mycket information de får kring ett ärende. Andra lagar som anmälningsskyldigheten och socialtjänstens plikt att inleda en utredning redan vid misstanke om att ett barn far illa är faktorer som styr verksamheterna i deras agerande och samverkan kring ett ärende. Lagstiftningen påverkar också barnets situation då alla fall är olika och ibland krävs en längre process för att barnet ska vilja anmäla.

¹³ SKL - Sveriges kommuner och landsting

¹⁴ NCK - Nationellt centrum för kvinnofrid

Förebyggande arbete

I den handlingsplan som är under arbete i Örebro kommun finns det sex-sju insatspunkter kring det förebyggande arbetet. Dessa ska kopplas ihop med det förebyggande arbetet som görs i jämställdhetsarbetet. Det finns också fokus på tidig upptäckt av våldsutsatthet. Detta ska man försöka få in i verksamheterna genom att jobba med integration, med förskolor, med hur man ska fråga om våldsutsatthet och genom det generella förebyggande arbetet samt det specifika. Ett annat fokus är att arbeta med män och pojkar kring våldsutövande.

Kvinnoföreningen Sara-syster arbetar förebyggande med män genom att hålla kurser och ha en mansträff för männen. Man ger information och arbetar med pappor för att förebygga hedersrelaterat våld.

I Hällefors arbetar man förebyggande mot våld, framför allt i skolan men också inom hälso- och sjukvården. Personal utbildas i frågan inom individ- och familjeomsorgen. I Laxå förekommer också förebyggande arbete i kommunen genom arbete med skolan och på ungdomsgårdar. Hälso- och sjukvården arbetar med frågan samt att man utbildar personal inom individ- och familjeomsorgen. I Karlskoga och Degerfors kommun finns i nuläget inget förebyggande arbete mot våld. I Kumla planerar man en föräldrastödsutbildning vars syfte är att förebygga föräldrars våld mot barn. Hallsberg kommun har inget förebyggande program för våld utan arbetar med våldet när man kommer i kontakt med en person som är utsatt.

Kvinnohuset i Örebro utför ett förebyggande arbetet då en stor del av deras verksamhet går ut på att informera om våld i nära relationer. De är synliga på mässor och föreläser på skolor, vårdcentraler, arbetsförmedlingen etc. Kvinnohuset Sara har ett samarbete med Tehuset i Karlskoga. Tjejjouren har inget strukturerat förebyggande arbete men de har dock föreläsningar kring t.ex. genus och deras verksamhet på skolor.

Polisen har i uppföljningen av kontaktförbud och larmlinor sociala samtal med de brottsutsatta. I dessa samtal försöker polisen förebygga att personen blir utsatt igen och att kvinnan inte går tillbaka till sin partner samt tar tillbaka anmälan. Man har även klargörande samtal med gärningsmännen och informerar dem vad följderna blir om de överträder kontaktförbudet.

Elevhälsan på Vivallaskolan och Lundbyskolan arbetar förebyggande genom att gå ut i klasserna och pratar om FN:s barnkonvention och demokrati. Det har gett effekt genom att barn kommit fram efteråt och pratat. Skolorna arbetar även med skolhälsovården om att våga ställa frågor om kvinnors kroppar. I Kumla har elevhälsan arbetat med att undervisa lärare om heder. I årkurs fem får barnen också prata om pubertet, värderingar och barnkonventionen.

Gymnasieskolan i Örebro arbetar förebyggande genom deras värdegrundsarbete kring mänskliga rättigheter, diskriminering, våld i nära relationer och heder. Skolsköterskor och kuratorer informerar om hälsa och rättigheter och på så sätt samtalar man även med eleverna om könstypning och andra frågor som kan begränsa elevens liv.

Det finns en vana av att hantera ärenden kring hedersrelaterat våld och våld i nära relationer inom gymnasieskolan och skolorna samverkar med andra verksamheter kring sådana fall.

Skolan arbetar med olika former av stödinsatser och genom att motivera och stärka ungdomar. Gymnasieskolan har arbetat aktivt i frågorna genom att genomföra en tvåårig utbildningssatsning och utbildat nästan 1 000 anställda samt skolelever. Man har haft föreläsningar med sakkunniga i området samt arrangerat teater kring hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns också en projektgrupp med personer från de olika skolorna som utbildas fortlöpande och är ansvariga för frågan på skolorna. En handlingsplan för hedersrelaterat våld och förtryck har gjorts och man arbetar med att färdigställa ett metodstöd som ska implementeras i gymnasieskolorna.

På Tegelbruket arbetar man med informationsspridning och pratar med barnen om mänskliga rättigheter och barnkonventionen. Tegelbruket har också haft föreläsningar med t.ex. polisen. Det finns en grupp som heter Hedersfrigörarna där ungdomar arbetar med hedersfrågan. Man har också haft en teater, Kärleken är fri, som handlar om hedersrelaterat våld. Det har gett positiva effekter och många ungdomar har kommit fram efteråt och velat prata.

Långsiktigt arbete

Det långsiktiga arbetet inom länets kommuner ser mycket olika ut. Många av de mindre kommunerna upplever att frågan inte är prioriterad i kommunen. Laxå och Hällefors har inga öronmärkta pengar avsatta för att arbeta med våld men det finns handlingsplaner som används. I Hällefors är handlingsplanen fortfarande under arbete. I Nora är handlingsplanen under revidering. Den ska uppdateras med de nya föreskrifterna och inkludera grupper som äldre och funktionshindrade. Man vill också bredda innehållet genom att ha ett jämställdhets-, barn-, och folkhälsoperspektiv. En aktivitetsplan ska även utformas där mål för årets arbete ska formuleras. Hallsbergs kommun har en handlingsplan men det finns inga öronmärkta pengar för våldsområdet. Frågan prioriteras i perioder i kommunen.

I Karlskoga och Degerfors finns det pengar avsatta genom att man har tillsatt en tjänst för en kvinnosamordnare på 100 procent samt även en 50 procent tjänst för implementeringen av de nya föreskrifterna i socialtjänsten. Tjänsten är finansierad av Socialstyrelsens utvecklingsmedel. Tjänsten som kvinnosamordnare är endast en projektanställning på ett år, men det finns en tanke om att permanenta tjänsten, dock är inget ännu bestämt. I Kumla kommun finns ingen långsiktig plan för arbetet mot våld. Det finns inga öronmärkta pengar förutom tjänsten som kvinnosamordnare och anställningen är endast planerad fram till januari 2016. I Kumla har det införts en kodning för våld i nära relationer och det ska i framtiden gå att generera statistik. Frågan är också lyft i kommunen och det finns en vilja hos personalen att ta till sig kunskap då de märker att det är ett problemområde de behöver mer kunskap kring. Det finns dock ingen handlingsplan i kommunen eller planer på att göra någon i nuläget.

I Örebro finns en strategisk planerare som ska arbeta med våld i nära relationer inom alla förvaltningar och kommunala bolag. Tjänstens funktion är att fungera som sakkunnig och tjänstemannastöd samt att driva arbetet tillsammans med verksamheterna. I nuläget är kommunen i en process att ta fram en ny handlingsplan mot våld i nära relationer och i den ska även kommunens handlingsplan mot heder integreras.

Länsstyrelsen i Örebro län driver utvecklingsarbetet som ska främja och stödja arbetet i länet mot våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck och prostitution och människohandel. I resursgruppen finns arbetsgrupper som fokuserar på olika intresseområden så som barn och tvångsäktenskap, dumpade barn, kvinnlig könsstympning och våldsbejakande extremism.

Det finns ett långsiktigt tänkande på Kvinnohuset i Örebro som har ett femårigt avtal med Örebro kommun, dock gäller finansiering inte hyra och personalkostnader. Kvinnohuset måste även söka årliga bidrag från andra myndigheter som Länsstyrelsen och Socialstyrelsen samt från stiftelser och föreningar. De kan även söka bidrag till specifika projekt och får in bidrag från medlemmar. Kvinnohuset i Karlskoga får bidrag från Karlskoga kommun och via bidrag. Sara-huset får pengar via kommunen och föreningsbidrag.

Finansieringen av Mansmottagningen är ett problem som gör att verksamhetens framtid är osäker. Det påverkar även det långsiktiga arbetet då man inte kan utveckla verksamheten eller ha något uppsökande arbete.

Tjejjouren får tillräckligt med medel för att verksamheten ska gå runt, men har låga omkostnader och inga medel till att anställa fler. Verksamheten finansieras genom föreningsbidrag, medel från ROKS samt medel från stiftelser om personalen behöver åka på utbildning. På grund av kortsiktiga bidrag har Tjejjouren svårt att utveckla verksamheten. De får inte heller spara pengar och upplever att det inte går att arbeta långsiktigt.

Summering och framtida behov

Örebro läns arbete för kvinnofrid är främst fokuserat på insatser för den våldsutsatta kvinnan. Detta visar sig i hur insatserna är prioriterade i kommunerna och Region Örebro län men också den ideella sektorn. Insatserna som finns i länet är fokuserade på akutskedet, och då är det oftast skyddat boende och stödsamtal som erbjuds kvinnan. I nästan alla kommuner saknas egna specifika insatser för våldet. Socialtjänsten hänvisar oftast kvinnorna vidare inom andra enheter inom socialtjänsten eller till externa utförare som t.ex. en kurator på vårdcentralen eller ideella organisationer. Endast i Örebro finns en verksamhet som kan erbjuda kvinnorna insatser som är särskilt inriktade på våld i nära relationer. Centrum mot våld kan ge kvinnorna praktiska insatser och stödsamtal som fokuserar på våldet. Men skyddat boende faller även i Örebro på externa utförare det vill säga Kvinnohuset i Örebro eller andra kvinnohus i länet eller i Sverige. Att kvinnorna hänvisas vidare till samtalsstöd hos verksamheter som inte har våld som huvudsaklig fokus gör att det finns en osäkerhet i hur kvinnans behov blir bemötta. Det görs ingen systematisk uppföljning av ett ärende inom socialtjänsten i kommunerna vilket gör att det blir svårt att utvärdera insatserna som kvinnorna och barnen får.

En stor del av arbetet mot våld görs av de ideella organisationerna, kvinnohusen är särskilt belastade av den stora efterfrågan att bli placerad i skyddat boende. Kvinnohusen påverkas också av bostadsbristen då det tar längre tid för kvinnorna att hitta boende efter deras hotbild minskat. Trots det är det svårt för de ideella organisationerna att få långsiktig finansiering, och detta påverkar verksamheternas utvecklingsområde och skapar en osäkerhet för hur de ska kunna fortsätta finansiera verksamheten. Kommunerna har avtal med kvinnojourerna men det är endast Kvinnohuset i Örebro som har ett avtal på fem år. Kommunen har trots det inget annat alternativ än att placera kvinnorna på skyddat boende hos kvinnojourerna.

Kommunernas olika förutsättningar ekonomiskt gör att våldsutsatta kvinnor och barn blir bemötta olika beroende på var de bor. Örebro är den kommun som kan erbjuda mest alternativ och specifika insatser för de drabbade. Svårare är det för småkommunerna som inte har samma resurser. Detta gör att hjälpen till de våldsutsatta blir ojämn i länet och det blir en klassaspekt i det då de våldsutsatta i de ekonomiskt belastade kommunerna inte får möjlighet till samma hjälp som de i de större kommunerna.

Många kommuner är på gång med att implementera kunskap och rutiner kring de särskilt utsatta grupperna. Arbetet är fortfarande under utveckling och svårigheter finns för kvinnor med funktionsnedsättning och missbruk. Dessa två grupper har svårt att få placeringar på kvinnohus då personal inte finns tillgängliga dygnet runt och husen är inte anpassade för funktionsnedsättningar. Placeringar av dessa kvinnor brukar dock lösa sig och kvinnor med missbruk kan t.ex. få komma till ett behandlingshem. Problemet blir dock att kvinnorna inte får det stöd de behöver. Insatserna på ett behandlingshem blir istället riktade på missbruket, inte våldet. För kvinnor med funktionsnedsättning finns SARA-huset men även där är personal endast tillgängliga på dagtid vilket utesluter de kvinnor som behöver mer stöd än så. Även HBTQ-personer har svårt att få en placering på länets kvinnohus då de som HBTQ-personer kan bli utsatta av andra boende i huset. Kring kvinnor med missbruk eller

funktionsnedsättning krävs också mer uppsökande arbete då de själva kan ha svårigheter att ta kontakt. Dock finns det inte resurser för att bedriva uppsökande arbete inom verksamheterna. Centrum mot våld hade tidigare ett sådant arbete och hade under den tiden mer kontakt med missbrukande kvinnor. Men på grund av resursbrist blir det uppsökande arbetet inte prioriterat och därmed brister kommunerna i att fånga upp dessa grupper. Kvinnor med utländsk härkomst är kommunerna bra på att fånga upp, många verksamheter kommer i kontakt med dem genom SFI och servicecenter och det görs mycket förebyggande arbete kring den målgruppen.

Barn blir en utsatt grupp då resurserna är riktade främst till kvinnorna. Det finns inte samma resurser för barnen utan de hänvisas ofta vidare till andra verksamheter. Dock finns insatser som stödsamtal och stöttning i föräldrarollen hos de verksamheter som arbetar direkt med våldet. Det finns behov av fler insatser för barn som blir utsatta för våld och bevittnar våld och det behövs även insatser som kan möta barns olika behov.

Insatser för män är ett eftersatt arbete i länet, det prioriteras inte då resurserna går till kvinnorna och barnen eftersom de har ett mer akut behov av hjälp. Det finns också svårigheter med att komma i kontakt med männen samt motivera dem att söka och ta emot hjälp. En del män har sökt hjälp tidigare hos verksamheter och man behöver bli bättre på att fånga upp de män som är i behov av stöd tidigt t.ex. inom psykiatri, BUP, skola etc. Det finns också behov av förebyggande arbete kring våld, maskulinitet och genus. Frivårdens användande av IDAP är ett sätt att nå ut till männen som utövar våld. Eftersom IDAP är ett program som ges av frivården finns det dock en risk att männen som tar del av programmet inte är motiverade. Men programmet kan fungera motiverande då männen blir presenterade för ett helt annat sätt att hantera sina relationer och ta itu med deras användande av våld. Genom att få kunskap om alternativa beteenden till deras våldsamma beteende är IDAP en bra insats för männen som är aktuella för frivården. För män som inte är dömda behövs fler insatser i Örebro län som är specifikt riktade till män som utövar våld. Fördelen med insatser via socialtjänsten är lättillgängligheten till samverkan med andra enheter t.ex. familjeenheten och beroendeenheten. Ett frivilligt alternativ som mansmottagningen kan fånga upp de män som inte vill ha kontakt med socialtjänsten. Samverkan med andra verksamheter som polis, psykiatri, beroendeenheten är också nödvändigt för att fånga upp männen som utövar våld.

Det finns en grundkunskap om VINR inom verksamheterna, men finns behov av mer kompetensutveckling hos de som möter våldsutsatta och våldsutövare. Det finns behov av mer kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck och särskilt utsatta grupper. Kunskapen behöver förankras i verksamheterna och inte vara personbunden. Riskbedömning görs alltid inom verksamheterna och riskbedömningsinstrument används inom de flesta kommuner, inom polisen och vissa ideella organisationer. Utbildningar kring våld i nära relationer och hedersrelaterat våld är planerade i flera kommuner. I många kommuner är implementeringen av de nya föreskrifterna från SOFS 2014:4 på gång.

Fokus ligger på särskilt utsatta grupper och att implementera nya riktlinjer och rutiner för att upptäcka våldsutsatthet inom äldreomsorg, funktionshinderförvaltningen, sjukhus etc. Det finns handlingsplaner i 10 av länets 12 kommuner. I Nora, Örebro, Hällefors och Lekeberg är handlingsplanerna under revidering. Det finns inga handlingsplaner i Kumla och

Ljusnarsberg. Hedersrelaterat våld inkluderas i många handlingsplaner, men prostitution och människohandel ingår inte i någon av länets handlingsplaner.

Slutligen är samverkan och det samordnande arbetet kring de våldsutsatta inte tillräckligt tydligt. Även om det finns möjlighet till stöd i kommunerna är insatserna inte samordnade. Dock finns det samverkan som fungerar mellan verksamheter men samordningen av insatser behöver utvecklas. Det saknas en samordnande funktion inte bara inom kommunerna utan även på en länsövergripande nivå. Kvinnoledarna och de strategiska funktionerna som finns i länet är ett steg i rätt riktning i hur man ska strukturera arbetet.

Avslutande diskussion

Denna kartläggning har haft i syfte att undersöka hur man arbetar mot våld mot kvinnor i Örebro län. Det som har framkommit är att arbetet i de flesta kommuner är under utveckling. Kommunerna använder sig mycket av ideella organisationer för att ge de våldsutsatta och våldsutövaren den hjälp de behöver. Majoriteten kommunerna kan inte erbjuda insatser speciellt för våldet. Det finns stora skillnader mellan småkommunerna och de större kommunerna i länet. De mindre kommunerna inte har samma förutsättningar att utveckla arbetet. Vart man bor i länet borde inte påverka det stöd som våldsutsatta och våldsutövare får. Kommunerna måste därför hitta en struktur för hur de ska arbeta med frågan. Det är också en stor brist hos kommunerna att inte kunna ge samma stöd till utsatta grupper och möta deras behov. Det är också orimligt att det inte görs mer arbete riktat mot våldsutövarna, det får konsekvenser för männen som inte får något stöd i att ta itu med sina problem. Det skapar också en risk för kvinnan eller andra kvinnor att bli utsatta igen. Det får även långsiktiga konsekvenser för barnen.

Arbetet mot våld måste ske på olika nivåer och en länsövergripande samordning av det arbetet som görs skulle kunna skapa strukturer för hur man ska arbeta i framtiden. Arbetet på kommunal nivå behöver struktureras för att skapa en grund för samverkan mellan olika verksamheter. Samverkan mellan olika verksamheterna som möter våldsutsatta och våldsutövare är viktigt då man tillsammans måste hitta lösningar för att hjälpa de som på olika sätt faller mellan stolarna. I många kommuner fungerar samverkan mellan verksamheterna bra i personärenden men man behöver bli bättre på att samverka över kommungränserna. Om man kan samordna länets olika insatser kan man kanske också jämma ut skillnaderna mellan kommunerna. Mycket av det arbete som gjort skulle också kunna tillämpas inom andra kommuner. Målet för Örebro län i arbetet mot våld mot kvinnor borde vara att försöka knyta ihop de lösa trådar som finns, grunderna finns men man behöver fortsätta att bygga en struktur kring arbetet som kan se till människors olika behov.

Referenser

Brottsförebyggande rådet. (2014). *Brott i nära relationer: en nationell kartläggning*. Rapport 2014:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Länsstyrelsen i Örebro län (2015) *Överenskommelse om samverkan för kvinnofrid i Örebro län*. Örebro: Länsstyrelsen i Örebro län

OHCHR. (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*.

Propositioner

Proposition 2012/13:108 *Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning*

Proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid*

Offentliga tryck från regeringskansliet

Regeringens skrivelse 2007/08:39. *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. November 2007. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Regeringens skrivelse 2007/08:167. *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*. Juli 2008. Stockholm: integrations- och jämställdhetsdepartementet

Webbplatser

Nationellt centrum för kvinnofrid. *Våld i nära relationer*. Kunskapsbanken, 2015. (hämtad 2015-11-14)

http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Vald_i_nara_relationer/

Nationellt centrum för kvinnofrid. *Hedersrelaterat våld och förtryck*. Kunskapsbanken, 2015.(hämtad 2015-11-14)

http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Hedersrelaterat_vald_och_förtryck/

Nationellt centrum för kvinnofrid. *Människohandel för sexuella ändamål*. Kunskapsbanken, 2015.(hämtad 2015-11-14)

http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/s%C3%A4rskild_s%C3%A5rbarhet/Manniskohandel_for_sexuella_andamal_/?languageId=3

Nationellt centrum för kvinnofrid. *Utnyttjande i prostitution*. Kunskapsbanken, 2015. (hämtad 2015-11-14)

http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/s%C3%A4rskild_s%C3%A5rbarhet/Prostitution/

Länsstyrelsen
Örebro län

En samlade kraft!

www.lansstyrelsen.se/orebro

Besöksadress: Stortorget 22
Postadress: 701 86 Örebro
Telefon: 010-224 80 00
E-post: orebro@lansstyrelsen.se